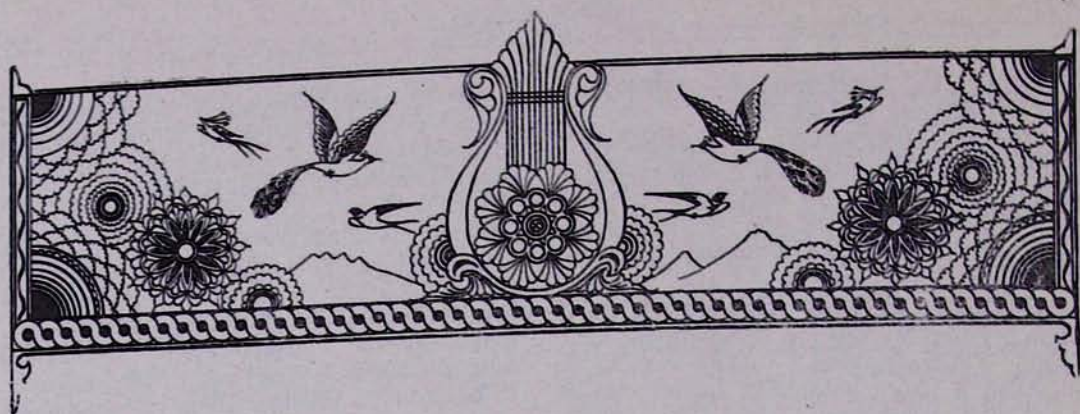

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾԱԿԻ ՀԱԿՈՒՅԱՆ
(Բանասիրական գիտությունների դոկտոր)

ԾԱՐԱԿՆՈՑՆ ԻԲՐԵՎ ՀՈԳԵՎՈՐ ԵՐԳԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Հայկական Ծարակնոցը կամ Ծարականը ազգային հոգևոր երգերի հարուստ, բովանդակալից մի ժողովածու է: Ծարակնոցից դուրս էլ մենք ունենք շատ հոգևոր երգեր՝ ինչպես տաղերը, գանձերը, մեղեդիները, ավետիսները և այլն, բայց հիմնականը այդ հնագույն ժողովածուն է, որը դարեր շարունակ օգտագործվում է հայ եկեղեցում: Ծարականը միաժամանակ բազմաթիվ կանոնական հոգևոր երգերի խմբավորում է՝ նըվիրված տերունական, մարտիրոսաց, հայրապետաց, ճգնափորաց, նահատակաց, եկեղեցական նշանավոր հայրերի և ազգային հերոսների տոներին: Վերոհիշյալ տոներից ամեն մեկը Ծարակնոցում ունի իր կանոնը՝ բաղկացած տարբեր ձայնի ու տեսակի շարականներից: Այդ կանոնները եկեղեցական Տոնացույցներում և օրացույցներում երբեմն կոչվում են նաև «Սարք», «Պատկեր» և «Կարգ»:

Մեր շարականագիրները հինգերորդ դարից սկսած մինչև տասնհինգերորդ դարը, պատկերավոր և գեղեցիկ արտահայտությամբ ասած, «զծորան հոգւոյն արբին, և ընդ ժամանակս ժամանակս երգեցին զեղանակաւոր երգս շարականաց»:

Նախ սուրբն Իսահակ և սուրբն Մեսրոպ ասացին

զորն եղանակաւոր ձայնս, և զերկու ձայն ստեղիս.

1. Ապա սուրբն Իսահակ՝ զՂազարուն, և զկարգն Աւագ շաբաթուն,

2. Եւ սուրբն Մեսրոպ՝ զկարգն Ապաշխարութեան.

3. Սուրբն Մովսէս քերթող զԾրագայուցի Ուրախացիրն, զկարգ Ծննդեան, և զԱնթառամն, զՏառնդնդառաջին, զՅարութեան զհարցսն, և զառաջին պատկերսն Հոգւոյ գալստեան, զՎարդավառի, և զՎերափոխման, և զՄեծացուցէքն:

4. Իսկ սուրբ զԱնտոնին, զԹագաւորացն, զԱռաքելոցն, զՅովհաննուն, սրբոյն Գրիգորի, զՄարգարէիցն և զՎարդանանցն, զայս ամենայն ոմանք Անանիայի տան, և ոմանք Խորենացոյն:

5. Ստեփանոս Սիւնեցի առաջինն՝ որ յաշակերտաց անտի սրբոց թարգմանչաց, զեօթն ձայնսն Աւագ օրհնութեանց:

6. Յօհան Մանդակունին՝ զԱնսկիզբն Բանն Աստուած զՀամբարձին, զոր ոմանք Օձնեցոյն տան:

7. Տէր-Կոմիտասն զՀովսիսմեանց Անձինքն և զՀարցն.

8. Սուրբն Իսահակ Զորափորոյ, որ գնաց ընդդէմ տաճկաց՝ զԽաչըն, զԵկեղեցոյ, զԿենդանագիր անարատն, և զՏէր լերկնից՝ Որ զարդարեաց.

9. Սուրբն Յօհան Օձնեցի Իմաստասերն գկարգ մեծ տօնիցն:

10. Ստեփանոս Սիւնեցի երկրորդն՝ գԱլըքութիւն արքոց՝ Խաչին, զոր ոմանք Ստեփաննոսի Մոկաց եպիսկոպոսի տան, որ ապարանցի ևս կոչի:

11. Պետրոս Գետադարձն՝ զՀանգստեան շարականսն, զՄարտիրոսացն և զքազումս ի Մանկտեաց:

12. Գրիգոր Մագիստրոսն՝ զԶորս ըստ պատկերին, զոր այլք Իսահակայ Զորափոքեցոյ տան:

13. Յակոբ Վարդապետն Սանահնեցի՝ զՅանսկզբնական ծոցոյ իօրն՝ զողորմեայն հանգստեան:

14. Գրիգոր Վկայասէր՝ եղբայրն Ծնորհալոյն, զԽորհուրդ անճառն և զՄեծահրաշն:

15. Յովհաննէս Վարդապետ Սարկաւագ կոչեցեալ՝ զԼեւոնդեացն ԴԶ Մանկունք զՊայծառացան այսօրն:

16. Սուրբն Ներսէս Ծնորհալի՝ զվատ ձայնն Ասագ օրհնութեան, զեօթանասնիցն, զՆիւնուէացոյն, զԱղուհացից ամենայն կիրակեիցն, զԾաղկազարդի հարցն, զՀոգոյ գալստեան չորս պատկերսն, զՎարդավառի գերկո պատկերսն, և զՓոխման գերկո պատկերսն, զՅօհաննո ԴԶ հարցն, զՄարգարէից ԴԶ հարցն, զՀրեշտակապետացն, զՆորահրաշն Վարդանանց, զԼեւոնդեանցն, և զԱյսօր անճառն, զՆորոգողըն, զԱստուած անեղն, զԱրարչականն, զԱրևագալի շարականսն, օրհնեմք զքեզն, զՆայեաց սիրովն, և զԻքէն հայցեմքն, և ըստ ոմանց գտորք Յակոբայն ևս սորա է ասացեալ:

17. Ներսէս Լամբրոնացիին՝ զԱյսօր յարեան, զՆորոգեալ կղզիքն, զՀամբարձմանն և զԹոռանցն:

18. Գրիգոր Սկևռացիին՝ զԱրեգականն արդարութեան արքոյն Յովհաննո Մկրտչին:

19. Խաչատուր վարդապետն Տարօնեցի՝ զԽորհուրդ խորինն:

20. Վարդան վարդապետ մեծն՝ զՈր ևս խիմացն, զԻ յանսահման ծովէն, զԹարգմանչաց օրհնութիւնն՝ զՈրք զարդարեցին և գտորք Սարգսի օրհնութիւնն՝ զԱմենասուրբ Երրորդութեանն:

21. Յակոբ Կլայեցիին՝ զԵրգեցէք որդիքն,

22. Յոհաննէս Վարդապետն Պլուզ գԱլըքոյն Ներսէսի Որ զլոյս անճառն, զԱյսօր գուարճացեալն, և զԼերինք ամենայնն սուրբ Լուսաւորչին, և զՅաւորս վերջինն:

23. Կիրակոս վարդապետն Երզնկացի՝ զԱրևելք գերարփինն, զոր ոմանք Կիրակո-

սի թարգմանչի տան, որ էր աշակերտ Գրիգորի Վկայասիրին մեծի՝:

Ինչպէս տեսնում ենք, ունենք քսաներեք շարականագիրներ, որոնց մասին հաղորդումներ կան: Կասկածից դուրս է, որ կան և այնպիսի հեղինակներ, որոնց գործերից կան Ծարակնոցում, սակայն անունները չնկան, հայտնի չեն: Բայց հիշված հեղինակներից էլ մի քանիսին վերագրվում են այնպիսի շարականներ, որոնք ժամանակի, լեզվի ու ոճի տեսակետից հեղինակի հետ անհարիր են: Սակայն փաստն այն է, որ սկսած հինգերորդ դարից, վերջացրած տասնհինգերորդ դարով, շարականներ են գրվել, մտել ժամակարգության մեջ, երգվել ու տարածվել: Միջնադարյան հայ բանաստեղծության մեջ սրանք ինքնատիպ մի տեսակ են, որոնք ընտրվել և որպէս հոգևոր երգեր օգտագործվել են եկեղեցում:

Աշխարհի տարբեր վայրերում, սկսած 16-րդ դարից, բազմաթիվ անգամ է տպագրվել Ծարակնոցը: Ունենք հաղորդավոր ձեռագիր Ծարակնոցներ, քայց միայն իբրև ժողովածու: Առանձին ոչ մի շարականագրի գործ չկա: Օրինակ բացի Ծարակնոցից չենք կարող ասել, թե այս ինչ հեղինակի ձեռագիր կամ տպագիր շարականը, գտնվում է այսինչ ձեռագրում և պատկանում է ասեմք կամ Մեսրոպ Մաշտոցին կամ Ստեփանոս Սյունեցուն և կամ Ծնորհալուն: Ծարակնոցի հին ձեռագրեր էլ չկան: Հին ձեռագրերը չեն հասել մեզ: Դրանցից ամենահինը ԺԲ, ԺԳ դարերի գրիչների գրածներն են: Պետք է ասել, որ շատ քիչ են տարբերությունները տպագիր և ձեռագիր շարականների, կամ տարբեր ձեռագրերի միջև: Հավանաբար դրանք բոլորն էլ տարբեր դարերում, մի քանի անգամ անցել են եկեղեցական խմբագրական բովով: Կան հին ու նոր համարված շարականներ: Ծարականների և նրանց հեղինակների մասին կարևոր տեղեկություններ հաղորդող, ԺԳ դարում ապրող Սարգիս Երեցը, մինչև Ներսէս Ծնորհալին, բոլոր շարականագիրներին համարում է հին, իսկ Ծնորհալուն և նրանից հետո բոլորին համարում է նոր: «...ԺԳ-րդ դարու գրիչ Սարգիս երեց իր ի միասին գրած Ծարականի (ՁԵ 1588—(այժմ ՁԵ 2092) ԺԵ) Տօնացոյցի և շարականների հեղինակների ցուցակի մէջ այսպէս է որոշում. Այն շարականները, որոնք յօրհնուել են Ե-րդ դարից մինչև ԺԲ-րդ դարը—մինչև Հովհաննէս Սարկաւագ վարդապետը, նա համարում է հին. ուստի և սակավ քացա-

¹ Զայնքաղ Ծարական, Էջմիածին, 1883, էջ 3—4:

նույնամբ գրում է կրճատ գրություն, այսինքն բառերը կամ նախադասությունները ոչ ամբողջովին, այլ հատկապես, կիսատ, թերատ, աչտպես²։

«Ով երջան. Տր. որ. գր. սրբ. պաշ. և առաջ. հոտ։ Ըզբեզ ու. բարե. առ յս մի. և աղ. վս. ուխտաց»³։

Ծարականի նախաբանը և մյուս տվյալները շարականագիրների մասին, ցավոք, ոչ լրիվ են և ոչ էլ ամբողջապես ճիշտ, թեև դրանք քաղված են հին ձեռագիր շարականներից։ Ծարականագիրների գործերի պատկանելության մասին եղած տվյալների մեծ մասը ավանդություն է։ Կան և գրավոր կցկտոր տեղեկություններ։ Հիշենք այդ գրավորներից ամենահինը՝ «Հին Յայսմատուրքը», որտեղ թարգմանչաց մասին խոսելիս գրում են՝ «Արարին երգս շարականաց և կարգեցին եղանակս ամենայն ձայնից. գորս բաժանեաց ի միմիանց սուրբ հայրապետն Իսահակ Պարթև տառն ձայնս» (Յայսմատուրք 17 սեպտ.)։

Դարձյալ թարգմանիչների կապակցությամբ, շարականների որոշ կանոնների մասին ընդհանրապես Կիրակոս Գանձակեցին էլ գրում է հետևյալը. «Արարին և երգս շարականաց քաղցր և գեղեցիկ եղանակաւ և մեծ խորհրդով ծննդեանն Քրիստոսի և քառասունօրեայ գալստեանն ի տաճարն, մըկըրտութեանն, եկատրութեանն ի Բեթանիա, յԵրուսաղէմ, Սեծի շաբաթու չարչարանացն և յարութեանն, համբարձմանն և Հոգւոյ գալստեանն, խաչի և եկեղեցւոյ, և այլ տօնաց. տերունականաց, և սրբոց ամենեւեռն ապաշխարութեան և ամենայն ննջեցելոց, պէտպէս և զանազանս և անթիւս, որ մինչև ցայսօր պաշտի յեկեղեցիս Հայաստանեայց»⁴։

² Մահակ վրդ. Ամատունի, «Հին և նոր պարակ. կամ անվավեր շարականներ», Վաղարշապատ, 1911, էջ 7։

³ Այս օրհնությունը նվիրված է Գրիգոր Լուսավորչի «Ելանելոյն ի Վիրապէն» տօնին։ Կրճատ գրվածը առաջին տունն է, որի լրիվ գրվածը հետևյալն է՝

Ով երջանիկ տէր, սուրբ Գրիգոր,
Սրբութեանցըն պաշտոնեայ,
Եւ առաջնորդ. բանաւոր հօտի,
Ջրեզ ունիմք բարեխօս,
Առ Յիսուս Միածինն,
Եւ աղաչող վասն քո ուխտատրացս։

(Ծարական, էջ 554)։

⁴ Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն հայոց, Երևան, 1961, էջ 29—30։

Թեպետ այստեղ Գանձակեցին գրում է միայն տերունական տոների կանոնների մասին առհասարակ, չի ասում, թե ո՞ր հեղինակը ի՞նչ շարական է գրել, սակայն Ներսես Շնորհալու կյանքի և գործերի մասին խոսելիս, մանրամասն թվում է, թե նա ո՞ր շարականներն է գրել։ Դժբախտաբար մեր պատմագիրների մոտ այս կարգի որոշակի և մանրամասն հաղորդումները շարականների հեղինակների ու նրանց գործերի մասին բացառություններ են։ Ահա Շնորհալու գրեթե բոլոր շարականների մասին Գանձակեցու հաղորդումները։ «Եւ զի էր նա այր բանաւոր, բազում ինչ կարգեաց նա յեկեղեցիս քաղցր եղանակաւ, խոսրովային ունով շարականս, մեղեդիս, տաղս և ոտանաւորս, քանզի նորա է յարութեան օրհնութիւնն՝ երրորդ կողմն, և Աստուածածնի փոխման երկուց ատուրցն, և Պետրոսի և Պօղոսի օրհնութիւնն, և մանկունքն և համբարձին, որոյ սկիզբն է այս. «Յնծա այսօր եկեղեցի Աստուծոյ, յիշատակաւ սուրբ առաքելոցն», և Որդոցն Որոտման օրհնութիւնն՝ «Որ էն յերթեան որդի միշտ էին», և շարական մի Անտօնի, և երկու Թէոդոսի, և մի քառանիցն, և մի առաքելոցն, և առաջ շաբաթին երից ատուրց օրհնութիւն, երկուշաբթին, երեքշաբթին, չորեքշաբթին և երկու շարական յարութեան ճաշոյ, և միմուտացոցն, և հրեշտակապետացն, և սրբոց Վարդանանցն և այլ բազում շարականս»⁵։

Ծարականների և նրանց հեղինակների մասին հաղորդումներ ունեն Սարգիս Երեցը (ԺԳ դար, Ստեփանոս քահանան (ԺԴ դար) և Գրիգոր Տաթևացին։ Սարգիս կազմած Ծարականի և Տոնացույցի մասին վերելում հիշվեց, իսկ Տաթևացու և Ստեփանոսի հաղորդումները «Վասն հարցմանց» և «Վասն շարականաց, թէ յումէ ասացած» Հիշատակարաններում որոշ, ճիշտ հաղորդումների կողքին, կան նաև անհավանական բաներ, որտեղ շարականների հեղինակների անունները նույնիսկ շփոթված են։ Օրինակ՝ Մովսէս Խորենացու անունով կան հիշված բազմաթիվ շարականներ, որոնք նրա գրչին չեն պատկանում։ Այստեղ մի շարականը վերագրում են մի քանի հեղինակների։ Իհարկէ, շարականներից շատերի հեղինակները կարելի է բանասիրական որոնումներով գտնել, սակայն դա այնքան էլ հեշտ ու համոզիչ գործ չէ։ Կիրակոս Գանձակեցին, ինչպէս տեսանք, խաչի շարականները դնում է հինգերորդ դարում, սակայն խաչի տոներն հաստատված են 7-րդ դարում, և այդ շարականների մի մա-

⁵ Կ. Գանձակեցի, Աշխատությունը, էջ 119։

սը Ստեփան Սյունեցին է գրել, իսկ մնացածն էլ՝ Սահակ Զորավորեցի կաթողիկոսը: 7-րդ դարից առաջ խաչի տոն հաստատված չկար, հետևաբար այդ տոնին նշվիրված շարականներ էլ չէին կարող լինել:

Հայ հոգևոր երգերն ուսումնասիրելու բնագավառում ամենամեծ դժվարությունը մեր հազարից ավելի շարականների հեղինակներն ու ժամանակը որոշելն է: Ծարականներ կան, որոնց հեղինակն ու ժամանակը հայտնի չեն. շարականներ էլ կան, որ ավանդությունը և գրավոր աղբյուրները վերագրում են մի քանի հեղինակների: Այդ դժվարություններից դուրս գալու համար առայժմ միայն մի միջոց կա, այն է՝ քանակական հետազոտություն: Այս եղանակով պետք է պարզել տվյալ անհեղինակ, կամ մի քանի հեղինակի վերագրված շարականի լեզուն, ոճը, պատկերները, արվեստը և ապա նոր որոշել շարականի հեղինակը կամ ժամանակը: Պետք է հաշվի առնել նաև, թե տվյալ անհեղինակ շարականը ո՞ր կանոնում է գտնվում, իսկ այդ կանոնը ո՞ր դարում է մտել ժամկարգության մեջ, որովհետև կան հին և նոր կանոններ: Մինչև ութերորդ դարը, մինչև Ստեփանոս Սյունեցու ձեռքով կանոնը հայոց եկեղեցու ժամկարգության մեջ մտցնելը, գոյություն ունեցող կանոնները հին են համարվում, իսկ 8-րդ դարից հետո ընդունված կանոնները՝ նոր:

Մեր հարուստ ու գեղեցիկ շարականները գնահատվել են նաև քույր եկեղեցիների կողմից: Երբ ԺԲ դարում հայ և հույն եկեղեցիների միջև տեղի էին ունենում քանակայություններ միության հարցի շուրջ, հույների Կիո-Մանվել կայսրը գրում էր իր նամակում Գրիգոր Տղա հայոց կաթողիկոսին: «Ծանիր և զայս, զի զգայթակությունն որ կայր ի սիրտս մեր լերզս ձեր և ի պաշտամունս որ առ Աստուած, բժշկեցաք քննութեամբ. վասն զի ի մեջ ածաք և ծանեաք գերեւելապէս ի նոցանէ, զի ի բազում տեղիս երկու բնութեամբ զմի Քրիստոսն նօքօք փառաւորէք, և պարտ է զայս ուղղութիւնս, որ իբրև զթաքուն է, ամենեցուն ասել և ցուցանել. և ահա կայ ի մեջ մեր մեծ պատճառ, քանզի ըստ բարեպաշտ մտածութեանն մի գտաք»⁶:

Իսկ 1370 թվականին գրված մի շարականցից ֆրանսերեն թարգմանված հայկական մի քանի շարականների մասին Փարիզի արքունի գրատան «Հայ գրոց թարգման», հայտնի քանագետ Գուլիելմոս Վիլֆորտան գրել է. «Այս քաղութան արգոյ է ոչ միայն զի

քանաստեղծութիւն հայկական՝ հոյակապ է ի բառսն, ազնուական լիմաստս, և դժուարին ի կազմութեան, այլև զի այս քերթութեան են գործք արանց երևելեաց ի գիտութեան յաստուածապաշտութեան, և ի բնատուր ձիրս քանաստեղծութեան»⁷:

Ամենից առաջ մեր պատմագիրներն ու եկեղեցական հայրերն են հիացմունքով խոսել հայկական շարականների ոգու, ոճի, քանի, բառի և երաժշտության մասին: Ծարականները մեր ժողովրդի խոհերն ու զգացմունքները, բարեպաշտությունն ու հայրենասիրությունն են ամփոփում իրենց մեջ՝ ամբողջ մի հազարամյակ: Սահակ-Սեպրուկ սկսվում են այդ հոգևոր երգերը, զարգանում են ազգային հոգի վրա, հարստանում, հասնում կատարելության, մեծ դեր խաղում նաև ազգային հոգևոր կյանքում և վերջանում են Կիրակոս Երզնկացի տաղանդավոր շարականագրով:

Սեր Ծարակնոցը բացվում է Տիրամոր ծնունդով՝ «Երգեցէք որդիք Սիրովնի», Հակոբ Կլայեցի կաթողիկոսի գրած երգով և փակվում նույն Տիրամոր մահով՝ «Արևելք գերարփին» Կիրակոս Երզնկացու սքանչելի շարականով:

Ծարականների գործածությունը կապված է եկեղեցական տոների հետ: Ամեն մի տոն, լինի այն տերունական կամ սրբերին նվիրված, ունի շարականների իր կանոնը: Հայ եկեղեցու տոների կարգը, ժամանակը և տոնելու եղանակը ցույց է տալիս Տոնացույցը, որը համառոտորեն ու պարզեցումն է եկեղեցական օրացույցի, իսկ օրացույցը նշում է տոներն ու սրանց հետ կապված շարականի կանոնն ու եկեղեցական արարողությունները: Հայ եկեղեցին ունի տերունի տոներ, սրբոց օրեր և պահոց օրեր: Եկեղեցական տոների մեջ առաջինները համարվում են Տերունական կամ տաղավարական տոները, որոնք առանձին շուքով և հանդիսավորությամբ են տոնվում: Այդ տոներն են՝ Աստվածածնի ծնունդը, Ավետումը, Քրիստոսի ծնունդը, տաճարի ընծայումը, Խաչելությունը, Թաղումը, Հարությունը, Համբարձումը, Հոգեգալուստը, Վարդավառը, Աստվածածնի վերափոխումը, Խաչվերացը: Եկեղեցու հիմնական և մեծ տոները կապված են Հիսուսի կյանքի հետ: Տերունի տոների մեջ են մտնում նաև Խաչի և եկեղեցու տոները: Նշանավոր տոների նախօրյակին, երեկոյան կատարվում է նախատօնակ, երգվում է օրվա տոնի կանոնը: Ծննդի և Զատիկի նախաօրյակները կոչվում են Ծրագալույց, կամ

⁶ Ն. Ծնորհայի, Թուրք ընդհանրական, Էջմիածին, 1865, էջ 240—241:

⁷ Հ. Գաբրիել Ավետիքյան, Բացատրություն շարականաց, էջ ԺԴ:

ծողովրդական բացառությամբ՝ «խթում»։ Ծրագրայն կոչվում է նրա համար, որ ժառանգությունը կատարվում է երեկոյան, ներգույնությունը վատերու ժամանակ։ Եկեղեցում աղոթ երեկոյան վատում են բազմաթիվ մոմեր և բաժանում ծողովրդին։ Տոներն սկսվում են Քրիստոսի Ծննդից։

Մեր Ծարակնոցում կան մեծ գեղեցիկ և բովանդակալից շարականներ, նվիրված սրբերի հիշատակին։ Իսկ ապաշխարության կամ պահոց օրերի խորհրդին նվիրված շարականները, որոնք Մեսրոպ Մաշտոցին են վերագրվում, գոհար էջերն են կազմում մեր հոգևոր բանաստեղծության։

Երկուշաբթի օրը հատկացված էր արարչագործության և հրեշտակների. երեքշաբթին՝ մարգարեների. է, չորեքշաբթին՝ ապաշխարության, հինգշաբթին՝ առաքյալների, ուրբաթը՝ ի հիշատակ Քրիստոսի չարչարանքի և շաբաթը՝ մարտիրոսների։ Շաբաթ օրը կիրակիները նվիրված է Քրիստոսին և կոչվում են տերունի։

Այս բաժանման համաձայն՝ Ներսես Ծնորհալին հորինեց իր հայտնի «Արարչական» ընդարձակ երգը, բաժանեց վեց երգի, շաբաթվա ամեն օրվան մի երգ հատկացնելով։

Ծնորհալին Արարչականի առաջին երգը նվիրել է «երկրորդ առուր՝ երկուշաբթի օրունայ՝ արարչագործության և վասն երկնային գորացն», այսպես՝

Արարչական բանին հրաման,
Ի յերկրորդումն առուր սկզբան,
Զջուրսն ի ջուրցն բաժանեաց
Հաստատությունս պարունակեաց...
...Բազմաչեալ հոյք Բրուլբեից
Երեքսրբեանդ սրովբեից
Աթոռ անեղ Աստուածությանն
և Համագոյ Երրորդությանն...⁸

(Ծար. 774—775)

Եվ բանի որ երեքշաբթի օրը նվիրված է մարգարեներին, և ըստ Նոր կտակարանի առաջին և նոր մարգարեն Հովհ. Մկրտիչն է, Ծնորհալու երկրորդ երգը միաժամանակ նվիրված է և առանձնապես այս մարգարեին։

...Ժառանգին Հօր սպասատր,
Եւ արգանդէ երկրպագող՝
Կարապետ և Մկրտիչ,
Այնմ որ մեղաց մեղոց քափչ...

(Ծար. 775)

Եվ այսպես շաբաթվա մյուս օրերն էլ ունեն իրենց շարականները։

⁸ Բերված բաղվածքները կատարված են 1936 թ. Երուսաղեմում հրատարակված Ծարակնոցից։

Իսկ Քրիստոսի հարությանը և կիրակի օրվան նվիրված է «Նորաստեղծեալ» շարականը, որը գրեթե Արարչականի նախերգանքն է։ Արարչագործության խորհրդի մասին երգելուց հետո, դիմելով Հիսուսին Ծնորհալին երգում է այսպես՝

Սէրդ սիրով խոնարհեցար,
Ի փրկութիւն մեր մարմնացար,
Այսօր յարեար աստուածաբար,
Ի հրեշտակաց քարոզեցար...

(Ծար. 772)

Բացի շաբաթվա օրերի այս կարգի բաժանումից եկեղեցու արարողությունները բաժանված են մեծ ժամերի, այսպես օրինակ՝

ա. Գիշերային ժամ, որ երգվում են Ներսես Ծնորհալու «Յիշեցուք» և «Զարթիք փառք իմ» երգերը, «Առաւօտ լուսոյն» և այլն։ Սույն ժամերգությունը կատարվում է «Ի դէմս Հօր Աստուծոյ»։

բ. Առաւօտեան ժամ, «Էցաք առաւօտու», «Օրհնեալ, տէր Աստուած» շարականները՝ «Ի դէմս Որդոյն Աստուծոյ»։

գ. Արևագալի ժամ, որ երգվում են արեւագալի շարականները։

դ. Երրորդ կամ ճաշու ժամ՝ «Ի խորհուրդ նախածօրն ճաշկման և ազատութեան»։

ե. Երեկոյան ժամ—«Ի դէմս Որդոյն Աստուծոյ». երգվում են բազմաթիվ շարականներ. իսկ մեծ պահին հատկապես «Նալեաց սիրով», «Ի քէն հայցեմ» և «Ծնորհեալ մեզ Տէր» շարականները։

է. Հանգստեան ժամ—«Ի դէմս Հօր Աստուծոյ». անցեցելոց երգեր։

Ծարականներից ոմանք տարին միայն մի անգամ են երգվում. այդպիսներից են Վարդանանց և Ղևոնդյանց շարականները, Հովհաննես Մկրտիչի «Արեգական արդարութեան», Հակոբ Մծբնա Հայրապետի «Յաղթող և սուրբ»-ը, Ծննդյան, Զատիկի, Ծաղկազարդի, Հոգեգալստյան և այլ տերունական և սրբերի տոներին հատուկ նշանակված շարականները։ Ծարականներ կան, որ մի շրջան են միայն գործածվում, օրինակ Մեծ պահքի կամ Աղոնացից օրնությունները։

Կան և այնպիսի շարականներ, որոնք ամեն շաբաթ երեկոյան երգվում են։ Այդպիսներից է «Լոյս գութար» հայտնի երգը, «Սուրբ եւ տէր գործութեանց» Համբարձին և այլն։

Կան այնպիսիները, որ միայն կամ առավոտյան, կամ երեկոյան և կամ ճաշի ժամերգության ժամանակ են գործածվում։ Միշտ առավոտներն են երգում «Առաւօտ լուսոյն», «Աշխարհ ամենայնը», «Յիշեցուք», «Զարթիքը», Մեծ պահքին՝ «Արևագա-

լի շարականները», «Յարևելից մինչև ի մոտս», «Լոյս» և այլն:

Մի քանի շարականներ էլ կան, որ միայն պատարագի ժամանակ են երգում, օրինակ Խաչատուր Տարոնացու «Խորհուրդ խորին» երգը և այլն:

Մեր հոգևոր բանաստեղծության գոհարներն են հանդիսանում մեր շարականներն ու Շարակնոցը, որոնք իրենց բովանդակությամբ և արվեստով արտահայտում են մեր նախնիների կրոնական և հայրենասիրական գգացմունքների վեհությունն ու մարդկայնությունը:

